

Smaastykker.

4.

Den jydske Krig i Efteraaret 1157.

Af Knud Fabricius.

Man vil endnu mindes den heftige Strid, som for en Aarrække siden førtes paa dette Tidsskrifts Blade mellem afdøde Rigsarkivar A. D. Jørgensen og Prof. Johannes Steenstrup. Stridens Æmne var Kampen paa Gradehede, og de to Videnskabsmænds Standpunkt hertil er bekendt. A. D. Jørgensen var den, som søgte at bryde ny Grund; han saa i Sakses Beretning om den navnløse Kamp uforenelige Modsætninger til den gamle Opfattelse, som fandt Slagets Plads paa den flade, aabne og ufrugtbare Hede. For ham passede Beskrivelsen kun paa Østjyllands kornrige Bakkestrøg, og han flyttede Skuepladsen for Kampen bort til Randerseggen, til Middelsom Herred, medens han opstillede den Formodning, at Kong Svend paa Flugten havde forvildet sig ud paa Heden og fundet sin Bane paa det Sted, hvortil saa en senere Tradition fejlagtigt havde henlagt det store Opgør mellem de to Konger.

I Modsætning hertil pegede Prof. Steenstrup paa de mange andre Beretninger, som uafhængige af Sakse bestemt

---

Litteratur: A. D. Jørgensen: Samlede Afhandlinger, 2det Bind (H. T. 6. R. II, 623 og III, 108). Joh. Steenstrup: Vore Folkeviser, p. 223 og H. T. 6. R. III, 226. Rosenørn: Grev Gert og Niels Ebbesen I, Forundersøgelser p. 123 og Saml. t. jydske Historie 2. R. III, 165. Both: Illustr. Tid. II, 131. Henry Petersen i Aarb. f. n. O. o. H. 1887 og Illustr. Tid. 11/12 1892.

fastslaa, at Slaget stod paa Grædhede og intet andet Steds. Ejendommelighederne ved Saksens Beskrivelse søgte han derimod at bortforklare, og han endte sit Indlæg med at erklære: „Jeg tør vistnok bruge det Udtryk, at syv og syv-sindstyve Grunde paa den mest uomtvistelige Maade godtgøre, at Slaget stod paa Grædhede, og at ingensomhelst Grund taler for, at det ikke skulde have staaet her“¹⁾.

Det er vanskeligt at afgøre, hvilken Stilling den øvrige videnskabelige Verden indtog under denne Strid. Kun faa have siden da²⁾ udtalt sig om Spørgsmaalet, men man tør vel sige, at A. D. Jørgensens Hypotese forekom de fleste at staa paa temmelig svage Fødder. Forfatterens Autoritet var dog saa stor, at kun faa vovede at udtale sig bestemt derimod, en beskeden Tvivl lodes i Reglen tilbage som i J. Olriks Artikel „Grædhede“ i Salmonsens Konversationsleksikon.

For at klare os Spørgsmaalet synes det mig heldigst først at undersøge de knappe Kilder, som uden nærmere Beskrivelse kun nævne Kampens Tid og Sted, d. v. s. alle andre Kilder end Sakse og Knytlingasaga. A. D. Jørgensen saa ganske bort fra disse, og Prof. Steenstrup havde ikke Uret i at paastaa, at hans Hypotese kun anviste, hvilken Vej man skulde have gaaet for at tolke Saksens Tekst, hvis de andre Kilder havde tiet om Begivenheden³⁾. Steenstrup beraabte sig derimod paa Svend Aagesen og Knytlinga, samt paa „hele Rækken af fortrinlige paa samtidige Optegnelser støttede Aarbøger, saaledes Roskildekrøniken... Lundearbogen... Rydaarbogen... og mange andre Krøniker og Optegnelser⁴⁾“, og i en Anmærkning giver han ikke mindre end 14 Henvisninger til *Scriptores Rerum Danicarum*.

Undersøge vi da nu de danske Kilder til Kampens Historie, viser det sig, at den ældste af disse kun er fjærnet

¹⁾ Vore Folkeviser, p. 229.

²⁾ 1890—1891.

³⁾ og hvis Sakse ikke to Gange i Valdemar den Stores Historie nævnede „bellum Græthicum“ (Sakse bruger Ordet „bellum“ i Betydningen „Slag“. H. T. 6. R. III. 231).

⁴⁾ Vore Folkeviser, p. 229.

med en Afstand af 13 Aar fra selve Begivenheden. St. Hansdag, d. 24de Juni, 1170 blev Knud Lavards Levninger skrinlagte i Ringsted, og han selv erklæret for Helgen. Til Brug ved Gudstjenesten forfattedes nu en udførlig Levnedsbeskrivelse af den afdøde, bestaaende af Læsestykker og Sangpartier, og i anden Afdelings ottende Læsestykke, som behandler Begivenhederne efter Knud Lavards Død, og som aabenbart var beregnet til at messes fra Alteret, læse vi følgende¹⁾:

„Da de²⁾ nemlig kom sammen i Roskilde, blev Knud og Constantin paa en skammelig Maade ombragte af Svend [d. 9de August]; de bukkede under, men Valdemar slap haardt saaret bort. Saa kæmpede han med Forrædderen paa Grathæth, vandt efter Guds Vilje Sejr, og saaledes blev hele Danmark undergivet hans Herredømme.“

13 Aar efter Kampen var man altsaa ikke i Tvivl om, hvor den havde fundet Sted; „cum proditore in Grathæth dimicans“ hedder det udtrykkeligt. Ringstedmunken, som nedskrev dette, har aabenbart haft sin Viden fra det sejrende Parti, men iøvrigt nærrede vel paa dette Tidspunkt intet Menneske i Danmark Tvivl om dette Faktum. Lad os dog høre Modpartiets Mening; Historieskriveren Svend Aagesøn hyldede ganske vist den nye valdemarianske Politik, men hans Fader, Aage Kristiernsøn, stod i Kong Svends Rækker St. Søndag 1157.

Svend Aagesøn skrev sit Værk i Slutningen af Firserne, altsaa omtrent 30 Aar efter Slaget. Hos ham faa vi en saalydende Oplysning³⁾:

„Den fornævnte Svend, Skaanes Konge, mødte Jyllands Konge Valdemar og indlød sig i Slag med ham ved Gratha. Sejren blev ikke længe tvivlsom; Svend blev nemlig overvunden og ombragt ved Bondehaand“.

Det tolvte Aarhundrede herhjemme var altsaa sikker i sin Sag. Men var Samtiden uden for Danmark uden Interesse for Begivenheden? Den nordtyske Historieskriver Helmold,

¹⁾ Mon. Germ. XXIX, 19.

²⁾ D. v. s. de tre Konger.

³⁾ Mon. Germ. XXIX, 36.

som bringer adskillige Oplysninger om danske Forhold, kunde næppe forblive stum ved en Lejlighed som denne, og efterse vi hans Værk, finde vi ganske rigtigt følgende¹⁾:

„(Valdemar) samlede en Hær og mødte ham (d. v. s. Svend) med en kraftig Skare, og der blev leveret et Slag ikke langt fra Viborg. Svend blev dræbt paa den Dag, og alle hans Mænd sammen med ham, og Valdemar fik Danmarks Rige.“

Denne Beretning er nedskreven i Aarene umiddelbart efter 1163 og altsaa vor ældste Kilde til Begivenheden. Men kedeligt er det jo, at den tier om Pladsen derfor; „non longe a Wiberge“ er al den Oplysning, vi faar. Paa den anden Side er det dog ret forklarligt, at en Forfatter fra Grænsen mellem Holsten og Vagrien ikke interesserede sig for eller kunde vide Navnet paa en lille Hedestrækning i Nørrejylland, og det maa indrømmes, at hans Beskrivelse bortset fra denne Mangel er meget træffende. „Ikke langt fra Viborg“ kan man jo godt sige om Grade, der ligger ikke en Gang tre Mil borte; derimod vilde det falde vanskeligere at anvende Udtrykket paa A. D. Jørgensens formentlige Valplads i Randers-egnen, som er fem til seks Mil fjærnet derfra.

Vi have hermed gennemgaaet det tolvte Aarhundredes Beretninger om Kampen mellem Svend og Valdemar, ene Sakse undtagen²⁾. Turen kommer nu til det trettende Aarhundredes, af Prof. Steenstrup saa højt priste Aarbøger. For dem vil man dog vel i Almindelighed paa Forhaand have mindre Interesse paa Grund af deres større Afstand fra Begivenheden, og i Bedømmelsen af dem kan jeg da heller ikke være enig med Professoren. Han lagde særlig Vægt paa Roskildekronikens, Lundeaarbogens og Rydaarbogens Udsagn. Den første af disse er paa dette Punkt kun en Omskrivning af det allerede omtalte „Knud Lavards Levned“ og intet andet³⁾, kun med den lille Tilføjelse, at Svends Lig

¹⁾ 1ste Bog. Kap. 84.

²⁾ som vel endda rettest bør henregnes til det følgende Aarhundrede.

³⁾ hvad forovrigt Prof. Steenstrup selv ved en anden Lejlighed har paavist; det var ham, der først pegede paa de Bogstavrim,

blev begravet „in ecclesia villulæ“. Roskildekronikens Fortsættelse, som behandler Kampen 1157, er forfattet under Valdemar Sejr, og da Gradekapellet paa denne Tid var velkendt af alle for sine Sjælemesser over den afdøde Konge, skyldes Tilføjelsen altsaa ingen selvstændig Viden om Slaget, og vi kunne roligt se bort fra at benytte Roskildekroniken som selvstændig Kilde. Med Lundeaaarbogen og Rydaarbogen staar det endnu værre til. Den første af disse, der er forfattet ved 1265, er fra Erik Lams Død til Roskildegildet en næsten ordret Afskrift af Roskildekroniken¹⁾ med smaa Tilsætninger, som vistnok ere hentede fra Sakse. Beretningen om Gradekampen slutter sig vel ikke efter Ordlyden saa nøje til sit Forbillede, Roskildekroniken, men den er i Virkeligheden kun en friere Gengivelse af dennes Indhold uden nogensomhelst Selvstændighed og følgelig uden Kildeværdi²⁾. Hvad Rydaarbogen angaar, bygger den for denne Periodes Vedkommende paa Lundeaaarbogen og Sakse. For Beretningen om Gradekampen gælder det samme, og et enkelt Træk, som kunde synes originalt³⁾, er vistnok kun en mindre nøjagtig Gengivelse af et lignende Udtryk i Roskildekronikens Fortsættelse⁴⁾.

En nøjere Prøvelse af disse Aarbøger fra det 13de Aarhundrede, som Prof. Steenstrup lagde særlig Vægt paa, fører altsaa, synes det mig, til lidet opmuntrende Resultater. Og hvis man kaster et Blik paa de øvrige af ham citerede Kilder, forekommer det mig ikke, at Hovedindtrykket forandres. To af disse ere forfattede af Peder Olson ved Midten af det 16de Aarhundrede og sekundære efter Rydaarbogen⁵⁾; to andre skyldes Hamsfort († 1627) og ere baserede paa Sakse og

---

som Roskildekronikens Fortsættelse har laant fra Passio (H. T. 6. R. IV, 682).

¹⁾ og af en anden, ældre Aarvog til 1254.

²⁾ Oplysningen „fugit in Grathæmosæ“ er vistnok en Gengivelse af Saksens „Sveno cum paucis ad palustria forte fuga perveniens“.

³⁾ „et sepultus in capella Grathæ“.

⁴⁾ „in ecclesia villulæ terræ commendatum est.“

⁵⁾ Scr. I, 120 og 176.

Rydaarbogen¹⁾. I det hele er Rydaarbogen et ligefremt Faktotum for de efterfølgende Aarbogsforfattere; af de 14, af Prof. Steenstrup anførte Kildesteder, staa endnu 7 tilbage. Af disse ere tre direkte Laan fra Rydaarbogen²⁾; en, den jydsk Krønike³⁾, benytter paa et Sted Rydaarbogen og paa et andet Sakse, og den sjette Kilde, Visbykrøniken⁴⁾ er Laan fra Aarbogen til 1287, som atter har benyttet Lurdeaarbogen og Rydaarbogen. Tilbage staar det sidste Citat, som er hentet fra en dansk Kongerække, der er skreven paa Erik Klippings Tid; det har ikke været mig muligt bestemt at paavise dens Kilde, men derfor er der dog næppe nogen Grund til at vurdere den synderlig højt⁵⁾.

Min Dom om det 13de Aarhundredes Kilder til Kampen mellem Svend og Valdemar falder derfor som sagt ikke sammen med Prof. Steenstrups. De flestes Værdiløshed kan direkte paavises, og hvor dette en enkelt Gang ikke er Tilfældet, har Opgivelsen et saa mistænkeligt Præg, at man nødvendig vil tro paa dens Originalitet⁶⁾. Den Tanke, at en Forfatter mod Slutningen af det 13de Aarhundrede selvstændigt skulde vide nogen Besked om Begivenheder ved det foregaaende Aarhundredes Midte, var fra først af usandsynlig og er ikke bleven bestyrket ved en nærmere Prøvelse. I Stedet for en selvstændig Tradition se vi altsaa hos det 13de Aarhundredes Forfattere kun et simpelt Afskriveri. Vi nødes da til at holde os til de faa Hjemmelsmænd, som inden Aar 1200 fæstede deres egne Indtryk paa Pergamentet. Men de nære heller ingen Tvivl. Danske eller tyske, Valdemars eller

¹⁾ Ser. I, 39 og 276.

²⁾ Aarbog til 1317: Ser. II, 171. Isl. Fragmenter: Ser. II, 431.
Lars Straale: Ser. III, 305.

³⁾ Ser. II, 376 og 381.

⁴⁾ Ser. I, 252.

⁵⁾ Maaske er Svend Aageson Kilden, og i Haandskriftet findes Kongerækken i samme Codex som denne. (Ser. I, 22).

⁶⁾ En god Oversigt over de vigtigste Kilder: Erslevs Udvalg af Kildesteder, p. 76—80.

Svends Partigængere samstemme de i at henlægge Slaget 1157 til Egnen om Viborg, til Grædhede.

Det vil nu sikkert vise sig heldigt at give et kort Referat af de Begivenheder, som fulgte paa Blodgildet i Roskilde, før vi gaa over til Saksens Beskrivelse af den egentlige Kamp. Kun paa denne Maade blive vi nemlig i Stand til at se hvad der foregik i Efteraaret 1157 i sin Helhed, og Afslutningen, det store Opgør, træder frem paa sin rette Plads, belyst fra alle Sider.

Vi kende alle den rystende Begivenhed St. Laurentius-aften, den 9de August. Kong Knud laa Lig i Roskilde Kongsgaard, og en anden Konge, Kongsemne kunde man vel kun kalde ham, flygtede saaret bort mod Sydvest, ned mod Ringsted-egnen, hvor han havde sine mest trofaste Tilhængere. De svigtede ham heller ikke, Esbern Snare nævnes med Ære som hans ypperste Hjælper, og kort efter kunde Valdemar paa Viborg Ting kære over Kong Svends Forrædderi, Kong Knuds Drab og sit eget Saar. I Mængde strømmede nu Jyderne sammen om ham for at hævne deres faldne Konge.

Svend saa, at han maatte gribe rask til for at sikre sig det fulde Udbytte af sit Anslag, som kun halvt var lykkedes. Efter at have gjort et forgæves Forsøg paa at gaa i Land i Jylland ved Lillebælt opbød han Skaanes og Sjællands Befolkning. Valdemar drog atter til Viborg, hvor han ægtede Knuds Halvsøster Sofie for at knytte hans forhenværende Tilhængere til sig. Saa gik han til Randers for derfra paa sin Flaade at angribe Svend i hans Tilflugtssted Sjælland. Men Svend kom ham i Forkøbet. Han satte paa fynske og sjællandske Skibe over til Jylland og lagde dem ind i Djursaa-mundingen¹⁾ (Grenaa Købstad eksisterede endnu ikke paa denne Tid). Med en udvalgt Rytterhær søgte Kongen til

¹⁾ Jeg maa i Opfattelsen af dette Sted hos Sakse følge A. D. Jørgensen; Rosenørn forekommer mig at lægge mere ind i det, end Teksten berettiger os til. (Se Saml. t. jydsk Hist. 2. R. III. 165).

Viborg og bemægtigede sig denne By, skøndt Indbyggerne ikke viste sig meget inødekommende over for ham. Derfra begyndte han saa at rykke frem ad Vejen mod Randers. Hans militære Stilling var i dette Øjeblik meget gunstig. Han var Herre til Søs og var i Færd med at opsøge Valdemar, hvis vigtigste By han havde bemægtiget sig. Denne stod selv i den ubetydelige Flække Randers uden endnu at have kunnet samle saa mange Folk, at han turde byde sin Modstander Spidsen, og han var nu i umiddelbar Fare for at blive klemt inde mellem Svends Rytterhær og hans Flaade. I dette Øjeblik greb Valdemar dristigt til. Han sendte sin Flaade under Anførsel af Sakse (som nogle anse for en Fader til Historie-skriveren) og Buris Henrikssøn ud mod Svends Skibe; nogle af disse vege uden Kamp, andre forbleve trofaste mod deres Konge og sloges paa Flugt. Dette tog Svend sig overordentlig nær, siger Sakse.

Ikke desto mindre vedblev han med sin Fremrykning mod Randers. Esbern Snare fik af Kong Valdemar Befaling til at udspejde hans Tog, og Sakse ved meget at fortælle om hans Bedrifter paa denne farefulde Færd. Han gjorde god Nytte, og da Svend kom til Randers, hvor han haabede at skulle kunne overvælde sin Modstander, var Fuglen fløjen. Kong Valdemar havde ikke følt sig mandsstærk nok til at tage imod Slaget straks; han var gaaet over paa Gudenaens søndre Bred og havde kastet Randers Bro af efter sig. Svend blev nu liggende i Randers By, og Ungersvendene i begge Hære morede sig med at skyde paa hverandre fra Bro-stumperne med Kastespyd og Slynger.

Paa dette Tidspunkt, i September Maanedes Begyndelse, gik Kampen i Staa. Det var først efter Mikkelsmesse (d. e. den 29de September), siger Knytlinga, at Valdemar atter satte sig i Bevægelse til den Marsch, som skulde ende med Slaget paa Gradchede. Ogsaa i en anden Henseende er den Pavse, som nu indtraadte, mærkelig. Hele den Skildring af Begivenhederne lige fra Blodgildet til dette Tidspunkt, som er givet paa de foregaaende Sider, er kun et Referat af Sakses og Knytlingas Fortælling; intet Punkt deri er omtvisteligt.

Men fra nu af til den 23de Oktober høre vi i vore Kilder saa godt som intet om, hvad der foregik, og vi ere i Hovedsagen nødte til at bygge paa Slutninger.

Først er det lønnende at kaste et Blik paa de to Kongers indbyrdes Stilling, da de stod over for hinanden ved Randers, den ene nord, den anden syd for Aaen. Deres Roller ere i Virkeligheden ganske ombyttede fra det Tidspunkt, da Svend satte sin Fod paa Jyllands Grund. Den Gang havde Valdemar Viborg inde og stod i Randers; nu var denne Stilling bleven Svends. Den Gang stod Svend syd for Gudenaen og var Herre til Søs; nu var denne Plads tilfaldet Valdemar. Men paa eet Punkt glipper Sammenligningen; Svend havde nemlig nu mistet sin Flaade og var derved afskaaret fra sin Hovedborg, de danske Øer. Han manglede Sympati hos den Befolkning, hvori han stod, og kunde saaledes ikke forøge sin Hær, medens nye Skarer daglig strømmede til hans Fjendes Lejr.

Eet fast Punkt havde han, han var Herre over Viborg. Det bliver da nødvendigt at undersøge, hvor stort Værd denne Besiddelse havde, og om dens Betydning i nogen Maade kan have indvirket paa Felttogets videre Gang. Man plejer at kalde Viborg Jyllands gamle Hovedstad, og vi nødes til at spørge, om dette Navn ogsaa har Berettigelse for den Periode, hvormed vi her beskæftige os.

Viborgs Betydning i Oldtiden er bekendt og skal her kun strejfvist berøres: „Det hellige Bjærg“ var Jyllands Hovedoffersted, og det berømte Ting har sikkert allerede da staaet i fuld Flor. Ogsaa som Handelsstad var Viborg af Vigtighed.

Større Interesse have vi dog for Byens Tilstand i den ældre Middelalder. Kristendommen fik sit faste Sæde her. Viborg blev Bispesæde, et Domkapitel indrettedes¹⁾ og Grunden til Domkirken lagdes 1130. Hertil har sikkert knyttet sig flere Kirkearbejder; Sakse²⁾ fortæller, at Fangerne fra Slaget

¹⁾ Heise: Diplom. Vibergense XXVII ff.

²⁾ P. 682.

1150 „in unam ædium captivi traduntur“, hvor Talen synes at være om Kirker. Vi maa derfor tænke os, at der har rørt sig et kraftigt religiøst Liv paa det her behandlede Tidspunkt.

Langt vigtigere end alt dette var dog Landstinget. Ælnoth, som skrev sit Værk i Begyndelsen af Tyverne, bruger stærke Ord om Viborg Ting, hvor, som han siger¹⁾, en ikke ringe Menneskemængde ofte kom sammen baade til Sagsafgørelse og Lovgivning; „og“, føjer han til, „hvad der bliver fastslaaet der efter fælles Beslutning af den forsamlede Mængde, lader man ikke ustraffet haant om i nogen Del af Jylland“. Viborg var endog af og til Plads for Kongevalget, selv om dens Betydning som saadan er bleven overdreven af Islænderne. Foruden adskillige tidligere er sagtens Knud Magnussøns Valg 1146 og de to Kongers Hylding 1154 foregaaet her; Tronprætendentene maatte jo lade sig vælge paa Tinget i den Landsdel, hvorpaa de støttede sig.

Endelig bevarede Viborg ogsaa sin Betydning som Handelsstad i den ældre Middelalder. Indirekte kan vi læse dette ud af Byens Møntvæsen; Udmøntningerne følge Handelen. „Viborg var tidlig Hovedmyntstedet for Nørrejylland“²⁾. Alt i alt vil man indse, at den indtog en meget fremskudt Plads blandt Jyllands Byer i det tolvte Aarhundredes første Halvdel.

Rigtig til sin Ret kommer den dog først ved en Sammenligning med disse. Aalborg var ogsaa en gammel By, men den var af Vigtighed ved sit Sildefiskeri og Handelen paa Norge, var i det hele et benyttet Overfartssted til de andre nordiske Riger. Den „har ikke været af videre Betydning som Myntsted“³⁾. Med Aarhus forholdt det sig i denne Henseende paa samme Maade, og Randers' Betydning var endnu mindre⁴⁾. Ribe, som laa fjærnere og knap

¹⁾ Scr. III, 361.

²⁾ Hauberg: Myntforhold m. m. i Damm. indtil 1146, p. 74.

³⁾ Hauberg, p. 75 og 76.

⁴⁾ Sakse kalder p. 732 Randers en „vicus“, et Ord, som han mest synes at benytte om ubefæstede Byer. H. T. 5. R. II, 514.

kan regnes mellem de nørrejydske Byer, var den eneste af dem, som havde Chancer for at kunne tage Kampen op med Viborg; den var en af Rigets store Porte, hvorigennem Ind- og Udførselen fandt Sted¹⁾. Ribes glimrende Handelsperiode skulde dog først rigtig komme under Valdemarerne, hvor dens Toldafgifter (Hestetolden) bleve en vigtig Indtægtskilde for Kongen, og den manglede ganske de politiske Institutioner, som vare knyttede til Viborg.

Det bedste Indtryk af de jydske Byers indbyrdes Størrelse vil vi dog faa, hvis vi ser os i Stand til ligefrem at maale dem mod hverandre med simple Tal. Vi have et, om end ikke helt godt, saa dog brugeligt Middel hertil, en Kilde, som ganske vist er o. 75 Aar yngre end den her behandlede Begivenhed, og som derfor maa benyttes under stadigt Henblik paa de Forandringer, som den mellemliggende Tid kan tænkes at have bragt.

Sine bedste Oplysninger giver Valdemars Jordebog, naar vi undersøge de Summer, som Landets Byer gav Kongen i Ledings afløsning²⁾. Denne Indtægt var vel nok den mest konstante gennem Valdemarstiden af de i Bogen anførte, selv om Ribes hurtige Vækst har bidraget sit til at forrykke det oprindelige Forhold. Vi se da Viborg optræde med det højeste Tal, 120 Mrk. den.³⁾ Den eneste danske By, som staar paa Højde med den, er netop Ribe; Aalborg kan derimod kun naa 80, Horsens 60, Lund 40, Randers 20 og Aarhus 12.

Paa andre Omraader stiller en Sammenligning sig betydelig vanskeligere. Som Møntsted er Viborg sikkert sakket agterud i Valdemarernes Regeringstid, og naar Talen er om de øvrige i Jordebogen anførte Oppebørseler fra Byer, bliver en Sammenligning næsten umulig. Viborg var nemlig, saa vidt vi kunne skønne, i 1231 forlenet bort til en „dominus

¹⁾ Allerede Adam af Bremen nævner Sejladsen fra Ribe paa Frisland, England og Tyskland, ja endog det hellige Land. Kinch: Ribe Bys Historie, I, 13.

²⁾ Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog, p. 196.

³⁾ Efter den noget senere Indtægtsliste endog 220 Mrk.

Woghen*, som herfor ydede Kongen 214 Mrk. den.¹⁾ Aalborg ydede derimod 24 † 24 Mrk. arg. = 48 Mrk. Sølv = ca. 150 Mrk. den. Der er dog en vis Lighed mellem disse Tal og den ovenfor omtalte Ledingsafløsning, ogsaa her forholder Aalborg sig til Viborg som 2 til 3²⁾.

Efter nu, som jeg haaber, at have vakt en Forestilling om Viborgs fremtrædende Betydning blandt de jydsk Byer ved det tolvte Aarhundredes Midte, staar det endnu tilbage at undersøge, om Samtiden var af samme Mening, og om Besiddelsen af Byen spillede nogen større Rolle i de Krigsforetagender, som gik forud for Kampen paa Gradehede.

Det er i Virkeligheden saa, thi i hele Prinsekrigen, lige siden 1146 havde Viborg været det Punkt, hvorom enhver Krig i Jylland drejede sig. Knud Magnusson var jo Jydernes Konge, og efter Kampe paa Øerne opsøgte Svend ham i hans eget Land 1150. Sakse giver en detailleret Beskrivelse af, hvad der foregik her. Svend havde vundet Viborgs Indbyggere ved Løfte om Skattefrihed; Knud rykkede saa frem mod Byen med en stor Hær vestfra. Svend drog til Møde med ham; det kom til et Slag, hvori Knud blev overvundet, og hans Folk forsøgte saa at overrumple Viborg. Forsøget mislykkedes, og Kong Knud maatte flygte bort over Aalborg til Sverige.

Aaret efter kom han igen, denne Gang sydfra. Svend besluttede sig til at modtage en Belejring i Viborg, som han havde ladet befæste, og over for hvis Indbyggere han havde vist kongelig Gavmildhed. Knud turde ikke storme Byen, men lejrede sig syd for den. Her blev han overrasket af Svend, som i Længden ikke havde kunnet skaffe sine Krigere Underhold i Byen; en Nattemarsch bragte ham uventet til Knuds Lejr, som laa bag en lille Aa. Heller ikke nu blev Udfaldet længe tvivlsomt, Knud maatte som sædvanlig flygte, og

¹⁾ Denne Sum maa vist oven i Købet betragtes som Hr. Vogns fulde Afgift, og han var ogsaa forlenet med Landet om Viborg. O. Nielsens Udgave, p. 5 og 6.

²⁾ De øvrige danske Byers Ydelser i Følge Jordebogen ere vistnok uanvendelige i denne Sammenhæng.

efter Saksens Udsagn bidrog den unge Valdemars Tapperhed i ikke ringe Grad hertil.

Hvad endelig det sidste Felttog angaar, det hvis Afslutning nu nærmede sig, saa vi Svend først og fremmest efter sin Ankomst til Jylland bemægtige sig Viborg; „sub dubia oppidanorum fide“ føjer Sakse ganske vist til, og Valdemars Optræden paa Viborg Ting havde vel heller ikke kunnet undlade at paavirke Indbyggerne, som tidligere havde været saa trofaste mod Svend¹⁾.

Lad os da nu efter at have kastet et Blik paa Viborg vende tilbage til de to Konger, som vi i September forlod ved Randers, Svend nord for og Valdemar syd for Aaen. I Løbet af denne Maaned vare store Skarer strømmede til Valdemars Lejr efter fuldendt Høst. Det var derfor naturligt, at Kongen efter Mikkelmesse, i Begyndelsen af Oktober, ønskede at faa en endelig Afgørelse paa Striden.

Denne kunde skaffes til Veje paa to Maader, enten ved at angribe Svend selv eller ved at tage Viborg tilbage, hvorefter Svend vilde være saa svækket, at han rimeligvis blev nødt til at rømme Jylland. Det første lod sig ikke let gøre, Aaen var jo imellem, og hvad var der til Hinder for, at Svend, der stod paa den modsatte Bred, kunde lade en Del af Valdemars Folk gaa over og saa overfalde og knuse denne Trop, medens de øvrige stode og saa derpaa fra den anden Side? Langt raadeligere var det at gaa mod Viborg, og Svend vilde heller ikke kunne lade sit Hovedtilflugtssted ligge ubeskyttet; han maatte kaste sig mellem Valdemar og Byen, og det vilde saaledes naturligt komme til et afgørende Slag.

Langt raadeligere var som sagt denne Plan, thi ved den støttedes Kong Valdemar mægtigt af Gudenaagens Naturforhold og Løb. Aaen løber fra det nuværende Silkeborg til Randers i nordostlig Retning, og danner paa dette Stykke en meget anselig Krumning mod Nord mellem Svstrup og Langaa.

¹⁾ Fra en senere Tid kunde man vel anføre Slaget mellem Junker Otto og Grev Gert 1334 paa Taphede, tæt øst for Byen; det har øjensynlig samme Karakter som de ovenfor anførte Kampe.

Betydningen heraf maa ikke overses. Fra Randers til Kongens Bro (en Mil nord for Svostrup) er Vejen i lige Linje syd for Aaen knap fire Mil, nordenom derimod seks, altsaa en betydelig længere Distance. Denne Forskel varer ved paa alle Punkter mellem Silkeborg og Randers, og hertil kommer, at Marschen paa Nordsiden yderligere vanskeliggøres paa flere Maader, saaledes maa man her passere mindst tre større Vandløb, Nørreaa, Tangeaa og Allingaa, medens der paa Sydsiden kun løber eet, Lilleaa. Aalejets Brede er nu ved Randers 1500 à 3000 Alen, altsaa en Fjerdingsvej; vest derfor stiger den endog til 3600. Ved Langaa er Lejet ca. 1500 Alen bredt, ved Bjerringbro ca. 900 og ved Sminge ca. 750 Alen. Hele dette Leje har vistnok Aarstiden sat under Vand. Ganske vist indsnævres det mange Steder undervejs, hvor det højere Land paa begge Bredder nærmer sig betydeligt, men Gudenaas maa dog paa hele denne Del af sit Løb betegnes som en virkelig strategisk Hindring, hvilket noksom ses af, at den har været benyttet som saadan i det 19de Aarhundredes Krige. Selve Aaens Brede er vanskeligere at bestemme, allerede ved Silkeborg er den 100 à 150 Alen, saa at den herfra og til Randers sikkert snarest overskrider dette Maal.

Hvis altsaa Valdemar gik over Gudenaas paa et eller andet Punkt mellem Kongens Bro og det nuværende Silkeborg, vandt han en iøjnefaldende Fordel over Svend, som først vilde kunne naa at være ved Overgangsstedet betydelig senere end sin Modstander. Hertil kom endda yderligere, at Valdemar som Angriberen havde den store Fordel selv at kunne vælge dette Sted og føre sin Fjende bag Lyset paa forskellige Maader, hvorved hans Forsøg paa at hindre Overgangen end mere svækkedes.

Sakse siger nu alene om Begivenhederne mellem Randers Bros Afbrydning og den endelige Kamp, at Valdemar „tilsidst gik over Aaen paa et andet Sted“, og skildrer saa Slaget; dette viser jo, at Aaen var den Hindring, som skulde overvindes, for at de to Høvdinger kunde støde paa hinanden.

Valdemar gik altsaa over Gudena, rimeligvis hvor nu Silkeborg ligger; her ere nemlig Forholdene særlig gunstige, da Overgangsstedet paa begge Sider dækkes af anselige Søer. Derefter vendte han sig mod Nord, mod Viborg.

Hvad Vej han er rykket frem, er det umuligt at sige; den nuværende Landevej løber i kun en god Mils Afstand øst for Gradekapellet, og det er ikke usandsynligt, at Heden da har strakt sig saa langt til denne Side. Snarere har han dog fulgt den berømte „Hærvej“ fra Kolding til Viborg; den løber lige over Gradehede¹⁾.

Paa dette Punkt af Begivenhederne falder Saksens Skildring af Overvejelserne i Svends Lejr, da Spejderne vendte tilbage og søgte at afskrække Kongen fra Kamp med Valdemars overlegne Hær. Med Henblik paa det tidligere udviklede forstaar man nu den dybere Betydning deraf. Aage Kristiernsøn, Svend Aagesøns Fader, sagde, at nu maatte der kæmpes, ellers vilde Kong Svends Folk forlade ham, da de frygtede for at faa deres Ejendomme plyndrede. Disse Ejendomme maa først og fremmest have ligget i Viborg og Landet derom, hvor Aage Kristiernsøn selv vistnok stammede fra; de vare mest udsatte, hvis Svend prisgav Byen for at undgaa Kamp²⁾.

Selve Gradekampen skal jeg ikke søge at skildre i Enkelthederne, da jeg tilmed anser dette for en Umulighed; som ved saa mange Middelaldersslag var Taktikken det under-

¹⁾ Knyttinga, der ellers ikke kan regnes blandt de gode Kilder, har paa dette Sted (Kap. 117) en overraskende Sætning. Efter at have meldt, at Kong Valdemar kom til Gradehede, tilføjer den: „Han vidste da, at Kong Svend kunde ventes did med en stor Hær, og at de nu snart maatte mødes, hvad saa Udfaldet vilde blive.“ Det er muligt, at dette kun er et af Knyttingas sædvanlige intetsigende Ræsonnementer, men Tanken er rigtig: Valdemar maatte vente, at Svend vilde kaste sig mellem ham og Viborg for at dække sit sidste Tillflugtssted.

²⁾ Maaske kunde man ogsaa af Helmolds ovenfor anførte Udsagn om Slaget, at det stod „ikke langt fra Viborg“, slutte, at det foruden en Stedsbetegnelse ogsaa giver et Vidnesbyrd om den Rolle, Viborg spillede for Kampen.

ordnede, to Skarer tønnede sammen, og den stærkeste fik Overhaand ved sin blotte Vægt. Sakse giver i sin Beskrivelse deraf kun en Række enkelte Træk uden rigtig at faa nogen Helhed frem. Han fortæller saaledes om Hestenes altfor stærke Fodring i Svends Hær; om at Valdemar i sidste Øjeblik fik en Forstærkning, som han i Begyndelsen paa Afstand ansaa for Fjender. Han taler om Valdemars Hærs uhyre Størrelse (kun en Tiendedel kunde se Fanerne); om de unge Bønder paa hans højre Fløj, hvis staaifarvede Kofter fik Fjenden til at tro, at her stod Hovedstyrken; om en Sanger, som red foran Hærens Midte og opflammede Valdemars Krigere ved en Kampsang om Svends Forrædderi; endelig om et Kornhegn, som i Begyndelsen spærrede for begge Hære og maatte omhugges af Valdemars Fodfolk. Det er om disse Træk, den litterære Strid stod mellem Rigsarkivar A. D. Jørgensen og Prof. Steenstrup. Den første fandt dem besynderlige for en Kamp paa den aabne Hede, og søgte, som allerede omtalt, Forklaringen i at lægge Slaget andet Steds hen. Den anden holdt paa Kamppladsen paa Heden og mente at kunne forlige Saksens Skildring hermed. I det første Punkt stemmer jeg ganske overens med Professoren, Slaget stod paa Heden, dette maa betragtes som en fastslaaet Kendsgerning. I det andet, Striden om Saksens Skildring, maa jeg derimod nærme mig mere til A. D. Jørgensen. Det er i Virkeligheden besynderligt, at Sakse taler om et Vanggærde den 23de Oktober, naar Jydske Lov bestemte, at saadanne skulde være fjærnedede fra Markerne Mikkelsdag den 29de September¹⁾. Hestefodringen lyder ogsaa noget mistænkelig, den ligner meget de sagnagtige Træk, hvormed en senere Tid plejer at udstyre sine Slagbeskrivelser og forklare Udfaldet²⁾. Det er dog tilnæd næsten utænkeligt, at der i Svends Hær ikke skulde have været en eneste Mand, som vidste, at man ikke maa overfodre Heste, før de skulde gøre et rask Indhug. I et fladt Terræn plejer man desuden at kunne se temmelig

¹⁾ I dette Punkt følger da ogsaa Rosenørn ganske A. D. Jørgensen.

²⁾ Man sammenligne saaledes Møsens Rolle i Slaget paa Falen.

langt bort, især naar det gælder Genstande, som ere hævede noget op over Jordfladen, saa Valdemars Hær maa have været ganske utrolig stor, naar kun en Tiendedel af den kunde se Fanerne. Men værst er det, at vi hos Sakse ingen fyldestgørende Fremstilling faar af, hvad der foregik mellem Hørsamlingen i Randers og Kampen paa Grædhede. Enhver, som læste Sakses Fortælling uden Kendskab til Jyllands Topografi, maatte nødvendigvis faa det Indtryk, at disse to Begivenheder foregik med meget kort indbyrdes Afstand, og der er intet Tegn paa, at vor Forfatter selv havde nogen klar Opfattelse af denne Afstands Størrelse. Dette hænger til en vis Grad sammen med Sakses ejendommelige Fremstillingsmaade; hans Historie er en „Gesta Danorum“, han ophænger den ene store Karton ved Siden af den anden uden at bekymre sig stort om Forbindelsen¹⁾ og maler sine Billeder i store Træk, nu og da udpenslende en særlig Figur (saaledes Valdemar i Slaget 1151, Esbern Snare paa det andet Vender-tog o. s. v.). Begivenhedernes Sammenhæng interesserer ham derimod mindre, Marscher og diplomatiske Forhandlinger skydes til Side, hvor de da ikke rumme særlige Æventyr, kort sagt, hans Bog er en Række Fortællinger, som han for en stor Del har gengivet paa samme Maade, hvorpaa han har modtaget dem. Men hertil kommer, at Sakse aabenbart føler sig meget lidet hjemme i Jylland, og hans mangelfulde Kundskab om Forholdene her træder særlig frem, naar den sammenlignes med hans indgaaende Kendskab til Sjælland og særlig Roskilde. Hans Skildring af, hvorledes Absalon den 9de August flygtede fra Kongsgaarden, gennem „Broen“²⁾ til den søndre Port af Korsgangen ved Trinitatis' Kirke og derfra ud af Byen til Fjennesløv, er saa fuldkommen, at en moderne Forsker³⁾ derved har set sig i Stand til nøjagtigt at

¹⁾ Dette træder tydeligt frem ved Skildringen af Vender-togene, hvor et „postea“ eller „per idem tempus“ danner en saare nødtorftig Forbindelse mellem Billederne. At søge den kronologiske Sammenhæng ud af saa intetsigende Ord er sikkert meget voveligt.

²⁾ Den nuværende Gade „Fondens Bro“.

³⁾ Henry Petersen i H. T. 6. R. II, 319 ff.

fastslaa den nu forsvundne Kongsgaards Beliggenhed. Her var nemlig Sakse hjemme, og her kunde Absalon selv pege paa Skuepladsen for sine Oplevelser. Paa samme Maade fortæller Sakse vidt og bredt om Esbern Snares smaa Æventyr mellem Viborg og Randers, meget mere end om Gradekampen; Sagen var, at her var igen Hvideslægten hans Kilde, maaske endog Esbern selv. Men Oplysningerne om Gradehedeslaget ere sammenstykkede af, hvad forskellige Øjenvidner kunde meddele, ja maaske endog af, hvad Folk vidste paa anden, tredje Haand. Om Absalon, om Esbern eller den tidligere omtalte Sakse have deltaget deri, ved vi ikke; hvis den sidst nævnte, som kæmpede ved Djursaa, var hans Fader, er han vel bleven paa Flaaden. Sakse selv, som først skrev sit Værk i Begyndelsen af det følgende Aarhundrede, maa paa dette Tidspunkt have været meget ung; Selvsyn fattes, og Traditionen med dens sagsagtige Træk havde allerede begyndt at væve sit Slør om Begivenheden, da han fik det Hverv at beskrive den¹⁾.

Medens A. D. Jørgensen holdt sig til Sakse og ganske saa bort fra det 12te Aarhundredes Kilder, og medens Prof. Steenstrup søgte at forsonde de to Parter, indtager jeg derfor det tredje mulige Standpunkt. Jeg holder mig til Passio og Svend Aagesøn, de ere ganske uigendrivelige, og hvad der i Sakses Beretning er uforeneligt hermed, skyder jeg til Side og forklarer det psykologisk ud fra Forfatterens Personlighed²⁾.

En indgaaende Skildring af Slaget paa Gradehede er

¹⁾ I min Dom om Knytlingas Beretning samstemmer jeg ganske med A. D. Jørgensen; den gør et konventionelt Indtryk og er sikkert konstrueret af Forfatteren selv.

²⁾ Det bedste Bevis paa, hvor ringe Betydning det har, at Sakse ikke nævner Slagpladsens Navn, skønt han aabenbart godt kender det, er at sammenligne det oftere omtalte Slag i 1151 dermed. Heller ikke her giver Sakse noget Navn, men siger om den Aa, som løb mellem de to Hære: „Det er en lille Aa, som man før aldrig havde hørt Tale om, men dette Slag har gjort den navnkundig.“ Først hos Knytlinga og Aarbogen til 1300 faa vi saa at vide, at Aaens Navn var Gødbæk.

derfor næppe mulig, bortset fra de faa Træk hos Sakse, som have Sandsynligheden for sig¹⁾. Forfattere som Both og Rosenørn have ment, at de støttede paa disse og de naturlige Forhold kunde give en Skitse af Kampens Taktik, men som tidligere berørt er dette næppe troligt her saa lidt som i de fleste Middelaldersslag. Den Vold ved Halleraa, som spillede en saa stor Rolle i Boths Beskrivelse, er da ogsaa af Sofus Müller bleven reduceret til at være et ganske almindeligt Anlæg fra den ældre Middelalder, en Vejspærring, som saa mange andre af Nørrejyllands „Diger“²⁾.

Der er ingen Grund til her at komme ind paa de velkendte Momenter, Kong Svends Flugt og Fald³⁾, hans Begravelse ved Gradekapellet og den moralske Virkning af Slaget paa Samtiden, som tydelig nok kan læses ud af Bjergstedbrakteaternes Fredssymboler. Hvad der hidtil har staaet som en Gaade ved den jydske Krig 1157, haaber jeg derimod i det foregaaende at have givet en Løsning paa, som jeg selv antager, den eneste mulige Løsning. For mig er Gradekampen en Kamp om Besiddelsen af Viborg⁴⁾, ved hvilken ejendommelige Naturforhold som Gudenaens Løb sandsynligvis ere komne til at gribe ind. Og naar Talen er om denne Begivenhed, Introduktionen til, hvad man plejer at kalde Danmarks Storhedstid; den Tid, da Folket atter samledes og vendtes mod store fælles Opgaver, da Selvtilliden atter vakte og dog samtidig holdtes i Tømme af en sund real Sans, turde et beskedent Bidrag dog ikke være for beskedent til at kunne gøre Krav paa Historikerens Opmærksomhed.

¹⁾ Jfr. Blicher: „Jeg har raadført mig med Saxo, men den gode Mand har ikke været stærk i Jyllands Geografi“ (Oldsagn fra Alheden i Saml. Nov. I, 12).

²⁾ Vor Oldtid, p. 632.

³⁾ I den ældre Lundegavebog (Weekes Udg. p. 270) staaer der under den 23de Oktbr., at Kong Svend Eriksson blev dræbt „cum multa strage suorum“.

⁴⁾ Henry Petersen har aabenbart haft Øje herfor, se en henkastet Bemærkning i Aarb. f. n. O. o. H. 1887, p. 82.